

Володимир Федорченко
Інститут туризму, економіки і права
м. Київ

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ТА СТУПЕНЕВІСТЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Освіта як одне із основних прав людини, є ключем до сталого розвитку, миру та стабільності держави, як внутрішніх так і зовнішніх відносин між ними, і в зв'язку з цим є необхідним засобом для ефективної участі в житті суспільств та економіки ХХІ століття, які затронуті прискороною глобалізацією. Тому вирішення завдань освіти для всіх є невідкладним¹.

Головною метою української освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління здатного навчатись впродовж життя².

В сучасних умовах неперервність та ступеневість освіти є важливим напрямом оптимізації підготовки нової генерації фахівців, максимального задоволення освітніх потреб особистості і суспільства, диференціації професійної підготовки, умовою входження України в світове освітнє середовище. Ідеологія освіти чітко визначена Законом України "Про освіту", Національною Доктриною розвитку освіти в Україні, законом України "Про вищу освіту", нормативними документами Кабінету Міністрів України (Положення "Про освітньо-кваліфікаційні рівні" (ступеневу освіту)), наказами Міністерства освіти і науки України (щодо наукового та нормативно-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою). Освіта повинна бути спрямована на досягнення кінцевого

---

¹ Всемирный форум по образованию. Дакар. Сенегал 26-28 апреля 2000 г. Заключительный доклад.

² Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (Проект) - Київ, "Шкільний світ", 2001.

результату, продукту навчання - забезпечувати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів, які відповідають державним стандартам.

Тобто основою впровадження неперервної ступеневої освіти повинні стати Державні стандарти з усіх напрямів і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Стандарт є основою оцінки якості освітньої та професійної підготовки фахівців, незалежно від рівнів акредитації та форм навчання. До складу Державних стандартів входять: освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ), освітньо-професійні програми (ОПП) та засоби діагностики³.

Національною доктриною передбачено, що державна політика щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти впродовж життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін⁴.

Останні роки ХХ століття характеризуються активним розвитком інформаційних технологій - нового способу виробництва на основі інтелектуальної праці. Відбуваються кардинальні зміни у сфері виробництва та ринку праці. У розвинених державах значна частина населення зайнята інтелектуальною працею. Глобальні зміни в суспільстві дали підстави ЮНЕСКО розробити та прийняти систему ступеневої підготовки фахівців. Інтеграція професійної освіти України у загальноєвропейську та світову систему тісно пов'язана з розробкою засад і принципів ступеневої професійної освіти.

Серед навчальних закладів нашої держави, які успішно реалізують неперервну ступеневу підготовку кадрів - навчально-науково-виробничий комплекс "Туризм, готельне господарство, економіка і право".

У контексті теоретико-методологічних засад ступеневої професійної освіти в комплексі принципового значення набуває дослідження наступності в змісті професійної освіти. Вона передбачає встановлення оптимального співвідношення між метою, методами, засадами, організаційними формами. Це дає можливість моделювати кожен новий ступінь з опорою на попередній досвід учнів і студентів, що сприяє їх адаптації до умов навчання на вищому ступені. Зміст навчання у закладах професійної освіти повинен випереджувати соціальні й науково-технічні вимоги виробництва.

Проблема наступності знаходить своє відображення в філософії, психології, фізіології та інших науках. Так філософи вважають, що

³ Закон України "Про вищу освіту" / Офіційний вісник України №8, Київ, 2002 року. – С. 1-43.

⁴ Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (Проект) - Київ, "Шкільний світ", 2001.

наступність - це одна із сторін закону "заперечення заперечень" і виступає як загальна закономірність розвитку навчання і виховання. Так, у філософському збірнику відзначається, що наступність - об'єктивний необхідний зв'язок між новим і старим в процесі розвитку, одна з найбільших суттєвих засад закону "заперечення заперечень". А.С. Годнік з цього приводу пише: "В навчанні і вихованні нове повинно не тільки "змінити старе", але і попередньо збагачувати його...". Наступність як конструктивне заперечення, безумовно універсальна філософська категорія⁵.

Значний вклад в розвиток проблеми наступності внесли відомі вчені педагоги і психологи. Це роботи Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, В.О. Давидова, Л.В. Занкова, В.О. Крутецького, Н.О. Мінчинської, Р.С. Немова, О.В. Петровського і інших.

Розглядаючи навчання і розвиток з точки зору діалектичного взаємозв'язку, психологи надають перевагу процесу навчання. Обидва процеси тісно пов'язані між собою: розвиток і навчання не два процеси, які паралельно протікають, вони знаходяться в єдності.

В підручнику "Педагогіка" за ред. О.П. Кондратюка відзначається, що "При планировании работы необходимо придерживаться принципа преемственности, обеспечивающего последовательность в деятельности педагогического коллектива, учет достигнутого и недостатков, которые были допущены в работе", тобто наступність розглядається як принцип планування навчально-виховної роботи. В тому ж підручнику наступність розглядається як одне з важливих вимог плану. "Преемственность в воспитании - одно из важнейших требований плана. В нем от курса к курсу усложняются формы и содержание работы, дифференцируется политико-воспитательная работа с учетом роста знаний, умений и навыков, приобретаемых в процессе формирования будущего специалиста"⁶.

На прикладі навчальних закладів комплексу ми впевнились, що в умовах інтенсивного зростання попиту на освіту винятково важливого значення набуває політика найповнішого врахування здібностей кожного студента. Тобто потрібно готувати спеціалістів, професійна діяльність яких могла б не тільки задовольняти актуальні потреби суспільства, а й носила випереджувальний характер, була б націлена на майбутнє, щоб у разі тієї чи іншої переорієнтації потреб і цілей суспільства, фахівці могли міняти вид своєї професійної діяльності.

⁵ Годнік С.М. *Преемственность воспитательно-образовательной деятельности в условиях непрерывного образования* // Монография: Перспективы развития системы непрерывного образования / Под ред. Б.С. Геришунського. М.: Педагогика. 1990. - 221 с.

⁶ Кондратюк А.П. *Педагогика*. Вища школа, 1976. - 360 с.

Розвиток системи туризму в Україні, підпорядковуючись загальним законам управління суспільного виробництва, має ряд особливостей, зумовлених характером і специфікою праці у цій сфері діяльності. І тільки орієнтуючись на специфіку праці у готельному сервісі, можна підготувати кваліфікованих працівників галузі.

За своїми характеристиками праця в сфері туризму неоднорідна. Перш за все це стосується його виробничо-технічного змісту. Як показують дослідження, в діяльності по обслуговуванню туристів 3/4 частини займає продаж послуг і 1/4 частина може бути віднесена до продажу товарів.

Праця у сфері туризму, з точки зору його виробничо-технічного змісту, підрозділяється на три складові частини. По-перше, це праця по виробництву споживчих вартостей у їх матеріальній та товарній формі. Сюди треба віднести працю звичайної частини робітників громадського харчування: поварів, кондитерів, пекарів і т.п. Результатом праці цієї категорії робітників є нова споживча вартість у вигляді готових блюд, напівфабрикатів тощо.

По-друге, значна доля витрат праці у сфері обслуговування туристів витрачається на виробництво послуг, які мають предметну та матеріальну форму. Так, праця покоївок, робітників хімчисток, пралень, ремонтного персоналу готельного господарства та ін., по суті продовжує виробництво відповідного продукту. Їх діяльність є елементом відношення людей до природи, а праця, яка здійснюється в рамках цієї діяльності, створює якісно новий стан предмету споживання, тобто змінює його споживчу вартість.

Нарешті, значна доля послуг у сфері туризму носить нематеріальний характер, це послуги у чистому вигляді. Найважливішою характерною ознакою цього роду послуг є єдність процесу виробництва і споживання, їх корисного ефекту. Ця ознака відрізняє, наприклад, працю адміністраторів, завідувачів поверхами, порт'є, метрдотелів, офіціантів, перекладачів та інших категорій працівників сфери туризму. Об'єктом праці, у даному випадку, є людина, яка є і частиною природи і частиною суспільства. Продукт праці подається у вигляді функцій, безпосередньо пов'язаних з процесом праці.

Своєрідний характер туристських послуг, з одного боку, висовує на перше місце роль людини, яка надає ці послуги, а з другої - вимагає від неї відповідної кваліфікації, наявності певних морально-психологічних властивостей, уміння встановити контакт з туристом, якого обслуговують. Забезпечення високого рівня обслуговування туристів потребує чіткої взаємодії всіх служб цих підприємств - від чергового адміністратора до інженерно-технічного персоналу. Загальними вимогами, які обумовлені специфікою до даної галузі, є знання іноземних мов, тактовність, ввічливість, приємний зовнішній вигляд, володіння загальними нормами

міжнародного етикету, необхідність мати добру пам'ять, швидкість орієнтуватися в обстановці, добре знати місто, основні міські транспортні лінії тощо.

Підвищення кваліфікації; набуття нової професії, перепідготовка, здобуття наукового ступеня

Таким чином, специфічні особливості характеру та змісту праці робітників сфери туризму обумовлюють оптимальні умови забезпечення професійної орієнтації у туризмі на всіх етапах ступеневої освіти (від взаємозв'язків навчальних планів і програм ліцеїв, економіко-юридичного училища, технікуму, інституту до використання передового досвіду в навчально-науково-виробничому комплексі, на виробництві), та визначають її основні засади.

Поєднання в Комплексі навчальних закладів різного рівня акредитації та професійного училища відповідного профілю створюють необхідні умови для реального запровадження ступеневої системи підготовки кадрів. Як це представлено на рис. 1.

Рис. 1. Схема навчально-науково-виробничого комплексу "Туризм, готельне господарство, економіка і право" щодо забезпечення наступності.

Навчання в професійному училищі, технікумі та інституті здійснюється за узгодженими програмами і інтегрованими навчальними планами. З'явилась можливість створювати в Комплексі спеціальні групи для навчання випускників технікуму з метою здобуття ними повної вищої освіти в скорочений термін навчання. Розвиток багаторівневої підготовки фахівців актуалізувало проблему наступності у змісті навчання на різних рівнях і ступенях професійної підготовки. Однією з важливих проблем є формування змісту навчання в технікумі і інституті за скороченими термінами.

Визначаючи концептуальні підходи до розробки інтегрованих навчальних планів ми врахували, що ступеневість навчання - є не механічним зарахуванням всього навчального матеріалу, яким студенти оволодівали на нижчому ступені. Тому скорочення терміну навчання можливе лише за умови перегляду не тільки змісту кожної дисципліни, але й організації навчального процесу з урахуванням якості професійної підготовки фахівця в навчальному закладі першого рівня акредитації, мотивації їх пізнавальної діяльності з метою перебудови їх мислення, а також підготовки до вищого рівня професійної діяльності. В навчальному процесі тут переважають проблемні лекції, семінари-дискусії, ділові ігри, вирішення ситуаційних вправ, проведення конференцій.

В умовах переходу України до ринкової економіки, наступального розвитку галузі туризму та міжнародних туристських зв'язків значно зростають потреби в підготовці менеджерів туризму, туристського бізнесу і готельного господарства не тільки як працівників туристських фірм і компаній, але й фахівців більш широкого профілю. Такі фахівці мають досконало володіти технологіями галузі (використання комп'ютерів та інших електронних засобів для обробки інформації, технологія готельних послуг, клірингові технології, технологія гостинності і т.ін.), а також двома-трьома іноземними мовами, мати глибокі знання в галузі транспортних засобів, діяльності страхових, банківських і біржових установ, нових інформаційних технологій тощо.

На жаль, професійна якість фахівців для галузі туризму ще не повністю задовольняє сучасного мандрівника, який вимагає досить високого урізноманітнення якісних послуг.

Як показав практичний досвід, підготувати такого фахівця в межах існуючих напрямів "Економіка і підприємництво", "Менеджмент", як це зараз існує неможливо. Тому Асоціація навчальних закладів туристського і готельного профілів за підтримки туристських і готельних підприємств ввійшли до Міністерства освіти і науки України з пропозицією відкрити в Переліку напрямків і спеціальностей новий напрям "Туризм" з відповідними спеціальностями.

Нові суспільно-економічні умови викликали до життя потребу оновлення змісту освіти, що пов'язане з новою парадигмою сфери туризму та педагогіки: приведенням змісту освіти у відповідності з новою філософією, сучасними потребами суспільства.

Важливими положеннями їх є:

- всезагальність і неперервність освіти;
- наступність і перспективність змістовної і процесуальної сторони освіти в системі неперервної освіти;
- науковість, систематичність і доступність освіти;
- гуманізація, диференціація і індивідуалізація освіти у відповідності з профілем навчального закладу, здібностями, потребами і особистими планами тих, хто навчається;
- формування умінь самостійної роботи.

Важливою умовою успішної підготовки спеціалістів для сфери туризму є формування змісту навчальних дисциплін і видів практики на основі діяльнісного підходу.

Як уже відзначалось вище, зміст освіти - це домінуючий фактор підготовки спеціалістів. Який зміст, такий і спеціаліст, хоча не аби яку роль відіграє і методика навчання. Відомо, що зміст підготовки спеціаліста реалізується через оцінку, вибір і реалізацію професійних завдань, розробку їх нестандартних варіантів. Цій діяльності багато в чому притаманні риси конструювання, моделювання, розрахунку, пошуку, наукової творчості. Тобто зміст освіти - це обсяг, характер систематизованих знань, умінь та навичок, які засвоюють студенти. Тому наступність у змісті закладається в навчальних планах, програмах. При цьому, як уже зазначалось, кожна ступінь повинна готуватись попередньо і бути основою для наступної, а змінам підлягають навчальні плани і програми вищої ступені.

Відповідно, в навчальних планах, програмах училища, технікуму закладена наступність з загальноосвітньою школою, а в навчальних планах, програмах інституту - з технікумом, училищем, школою.

Доречно відзначити, що наступність проявляється не тільки в змісті, але й у методиці, виборі елементів дидактичної системи, технологій навчання.

На нижчих ступенях комплексу (школа, ліцей, училище) використовується класно-урочна система, а на вищих - лекційно-семінарська. Перехід від однієї системи до іншої здійснюється на основі наступності. Модульне навчання може використовуватись прилюбій з названих систем, але кращий результат досягається при чергуванні систем. Індивідуальне та диференційоване навчання має місце в будь-якому випадку, при будь-якій системі, особливо, при модульному навчанні.

Модульно-рейтингова технологія навчання та контролю передбачає використання різних методів, особливо тих, які сприяють спонуканню студентів до пізнавальної діяльності. В процесі навчання, а особливо при контролі, застосовуються такі методи, крім традиційних: проблемно-пошукові, ігрові, словесні, діалогічні, метод тестів, письмовий, фронтальний, рейтинг, кросворди і інші.

Зміст освіти, з однієї сторони, залежить від рівня розвитку науки, техніки, виробництва, культури і т.д., а з другої - виконує цілий ряд функцій: навчальну, освітню, виховну, соціальну, стимулюючу, мотивуючу і інші.

Інакше кажучи - це складний механізм від якого багато в чому залежить якість підготовки спеціалістів.

Слід зазначити, що фундамент знань майбутніх спеціалістів закладається ще в загальноосвітній школі. Тому школа повинна навчити учнів самостійно працювати, розвивати їх пізнавальну активність, з тим, щоб на більш високому ступені навчання перед ними не виникали труднощі, пов'язані з невмінням набувати знання в нових умовах. За якість спеціалістів загальноосвітня школа несе відповідальність, тому що студенти технікумів, коледжів, вузів - це її вчорашні випускники. Наскільки глибокі і міцні знання випускників шкіл, в якій мірі вони володіють уміннями і навичками, який їх коефіцієнт інтелектуальності, як реалізуються єдині вимоги всього циклу навчання та виховання в школі, технікумі, вузі - все це в значній мірі обумовлює успішність навчання випускників школи на більш високому ступені системи неперервної освіти в технікумі, інституті.

Підводячи підсумки вищезазначеному, можна зробити висновки про наступність та ступневість освіти у вигляді окремих концептуальних положень.

Реалізація ступневості, наступності та неперервності в освітньому процесі дає можливість практично на прикладі комплексу реалізувати "освітній ланцюжок" в підготовці фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Переваги такої системи характеризуються інтегральними показниками, що забезпечують якість освітнього процесу:

- відповідний професійний рівень викладацького складу, робота наскрізних кафедр, інститут - технікум - училище, залучення до читання базових лекцій на нижчих ступенях викладачів інституту, стажування на кафедрах, педагогічні читання тощо;

- удосконалення та інтегрування навчальних планів, програм, методичне забезпечення їх реалізації;

- повне використання інфраструктури комплексу (лінгафонні кабінети, лабораторії ТНЗ, комп'ютерні класи, бібліотека, спорткомплекс тощо);

- створення системи самоуправління студентського самоврядування, здійснення культурно-масових заходів, науково-дослідної роботи, проведення конкурсів, олімпіад;

- впровадження єдиної системи управління та оцінки результатів навчальної діяльності, розвитку інтеграційних процесів і соціального партнерства, інформаційне забезпечення всіх рівнів управління, внесення своєчасної корекції.

При всіх позитивних умовах реалізації ступеневої освіти в навчально-науково-виробничому комплексі, поки що залишається не вирішеними питання:

- в державному класифікаторі професій відсутнє розмежування функцій діяльності спеціалістів в розрізі освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр за відповідними посадами в умовах ринкового механізму господарювання), що повинно стати основою забезпечення неперервності і наступності освіти;

- потрібні нові підходи до формування державного замовлення на фахівців з врахуванням потреб галузі чи регіону, відпрацювання чітких механізмів організації і контролю працевлаштування випускників згідно із державним замовленням для всіх навчальних закладів не залежно від форм власності;

- відсутні чіткі науково-методично обгрунтовані орієнтири концепції гуманізації освіти та виховання молоді;

- потрібне нове покоління підручників, програмно - методичне забезпечення навчального процесу, в т.ч. з врахуванням ступеневої неперервної освіти;

- досить актуальним, на наш погляд, є питання створення централізованої системи підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів, особливо, що стосується соціально-економічних та природничо-математичних дисциплін.

Досить суттєвим в підвищенні ефективності роботи навчальних закладів є створення відкритої державної системи діагностики якості підготовки фахівців з різними освітньо-кваліфікаційними рівнями, налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного і прогностично-інформаційного супроводу моніторингу розвитку освіти в Україні.

Володимир Федорченко

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ТА СТУПЕНЕВІСТЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Резюме

У статті розкриваються проблеми реалізації наступності та ступневості в підготовці кадрів для сфери туризму в умовах Навчально-науково-виробничого комплексу "Туризм, готельне господарство, економіка і право", сформульовані вимоги до удосконалення змісту та якості процесу навчання, обґрунтовано переваги ступеневої підготовки фахівців та акцентовано увагу на не вирішених питаннях підвищення ступеневості роботи навчальних закладів.

Wołodimir Fedorczenko

USTAWICZNOŚĆ I STOPNIOWOŚĆ W PRZYGOTOWANIU KADRY DLA TURYSTYKI

Streszczenie

W artykule przedstawiono problemy realizacji kolejności i stopniowości w przygotowaniu kadry dla sfery turystyki w warunkach kompleksu edukacyjno-naukowo-produkcyjnego „Turystyka, hotelarstwo, gospodarka i prawo”, sformułowane zostały wymagania w celu doskonalenia treści i jakości procesu szkolenia, uzasadniono wyższość stopniowego przygotowania fachowców i zwrócono uwagę na nierozwiązane problemy podwyższenia stopniowości pracy szkół.

Volodimir Fedorchenko

DURATION AND GRADATION OF TRAINING SPECIALISTS FOR THE SPERE OF TOURISM

Summary

The article deals with the problems of realization of gradation in the process of preparing specialists in the sphere of tourism on the basis of scientific-production complex "Tourism, catering, economics and law", the demands for the improvement of content and quality of educational process, explanation of the advantages.